

dr Joan E. Durrant
Wydział Nauk o Rodzinie
Uniwersytet w Manitoba, Kanada

Ocena skuteczności zakazu stosowania kar cielesnych w Szwecji

W 1979 r. Szwecja, jako pierwszy kraj na świecie, wprowadziła ścisły zakaz wymierzania dzieciom kar cielesnych. To nowe prawo miało na celu: (1) zmianę podejścia do tego typu praktyk w szwedzkim społeczeństwie, (2) szybszą identyfikację dzieci zagrożonych złym traktowaniem, (3) szybszą i skuteczniejszą pomoc dla rodzin problemowych. Artykuł analizuje zmiany, jakie nastąpiły w tych dziedzinach w ciągu dwudziestu lat po wprowadzeniu nowego prawa i stara się ocenić, w jakim stopniu udało się zrealizować założone cele. Z oficjalnych dokumentów publikowanych w Szwecji zaczerpnięto dane o następujących zmiennych: poparcie społeczne dla stosowania kar cielesnych, liczba zgłoszonych policji przypadków stosowania przemocy wobec dzieci, liczba wniesionych w tej sprawie oskarżeń, liczba zgonów dzieci na skutek maltretowania oraz liczba interwencji podjętych przez opiekę społeczną. Dla wszystkich zmiennych opracowano krzywe najlepszego dopasowania. Do badania tendencji zmian stosowano testy Coxa i Stuarta. W wyniku badań stwierdzono spadek poparcia społecznego dla stosowania kar cielesnych. Badania wykazały, że przypadki dzieci zagrożonych złym traktowaniem i przemocą są rozpoznawane coraz szybciej. Odsetek śmierci dzieci na skutek maltretowania jest znikomy. Odsetek kierowanych oskarżeń pozostaje stały, wzrosła jednak profilaktyka i wsparcie ze strony organów pomocy społecznej. Wnioski: Wszystkie cele, którym służyło wprowadzenie zakazu użycia kar cielesnych w Szwecji, zostały osiągnięte.

dzieckokrzywdzone.pl

Wstęp

W 1979 r. w Szwecji, pierwszym kraju na świecie, zakazano użycia jakichkolwiek kar cielesnych wobec dzieci. Zakaz ten objął wszystkich, także rodziców i prawnych opiekunów. Ten nowy przepis był logiczną konsekwencją rozpoczętej pięćdziesiąt lat wcześniej serii reform, dążących do coraz bardziej

stanowczego potępienia kar cielesnych przez prawo.

Ponieważ historia tego prawa została już szczegółowo opracowana (Durrant 1996; Durrant, Olsen 1997, Newell 1989; Ziegert 1983, 1987), w artykule zostanie przedstawiona jedynie w skrócie jako tło dalszych rozważań i analiz.

Historia

Chociaż na początku XX wieku surowe kary fizyczne były w Szwecji czymś powszechnym (Sverne 1993), już wtedy pojawiły głosy o konieczności lepszego traktowania dzieci. Wyrazem tego była ustawa wprowadzona w 1928 r., zakazująca kar fizycznych w szkołach średnich (*gymnasium*).

Wzrastające w kolejnych latach zaniepokojenie poziomem przemocy stosowanej wobec dzieci doprowadziło w 1957 r. do wykreślenia z kodeksu karnego zapisu usprawiedliwiającego używanie kar cielesnych przez rodziców i opiekunów prawnych dzieci. Od tej pory dzieci miały, w tym samym stopniu co dorośli, zapewnioną ochronę przed naruszeniem nietykalności osobistej. Kolejnym celem tej zmiany prawnej było stworzenie możliwości wszczęcia postępowania karnego wobec rodziców, którzy dopuścili się przemocy wobec własnego dziecka. W 1966 r. z kodeksu rodzinnego (*Föräldrabalken*) został także usunięty paragraf zezwalający na użycie łagodnych kar cielesnych.

Sądono, że wszystkie te zmiany legislacyjne, połączone z zakazem stosowania kar fizycznych w szkołach i placówkach opiekuńczych, doprowadzą do zmiany świadomości społecznej i że użycie przemocy fizycznej wobec dzieci przestanie być akceptowane społecznie. Jednak w latach 70. miał miejsce przypadek uniewin-

ców i prawnych opiekunów nie były dostatecznie jasno sformułowane. W związku z tym wniosła jednogłośnie o dodanie do kodeksu rodzinnego paragrafu jednoznacznie zabraniającego kar fizycznych. Wniosek ten poparło dwudziestu ośmiu z trzydziestu ekspertów powołanych do jego oceny, wszystkie partie polityczne, a w głosowaniu – 98% posłów. Wniosek został wcielony w życie 1 lipca 1979 r. Nowy fragment kodeksu rodzinnego stwierdzał, że: *Dzieci mają prawo do troski, bezpieczeństwa i dobrego wychowania. Dzieci powinny być traktowane z poszanowaniem dla ich osoby i indywidualności i nie mogą być poddawane karze cielesnej ani jakiemukolwiek poniżającemu traktowaniu* (rozdz. 6, § 1 kodeksu rodzinnego).

Zatem stało się jasne, że ustalenia prawa karnego dotyczące naruszenia nietykalności osobistej w takim samym stopniu dotyczą dorosłych, jak i dzieci. Z drugiej jednak strony nowe prawo nie miało na celu stygmatyzacji rodziców i opiekunów stosujących takie kary. Dlatego właśnie zostało ono zapisane nie w kodeksie karnym, ale w kodeksie rodzinnym, zatem naruszenie go nie pociągało za sobą automatycznie sankcji karnych. Najważniejszym celem, który przyświecał ustawodawcom, było wychowywanie społeczeństwa, a nie stosowanie wobec niego przymusu.

Celem, który przyświecał ustawodawcom, było wychowywanie społeczeństwa, a nie stosowanie wobec niego przymusu.

nienia przez sąd ojca, który ciężko pobił własne dziecko. Sprawa ta wywołała powszechne oburzenie i zapoczątkowała dyskusję o złym traktowaniu dzieci. W tej sytuacji minister sprawiedliwości powołał Komisję Praw Dziecka, której celem było zreformowanie kodeksu rodzinnego.

Komisja stwierdziła, że przepisy dotyczące użycia kar cielesnych przez rodzi-

Kara cielesna wymierzona dziecku, która powoduje uszkodzenie ciała, lub długotrwały ból uważana jest za naruszenie nietykalności osobistej i jako taka podlega przepisom kodeksu karnego (...) Jednak, tak jak do tej pory, łagodne kary cielesne nie będą karane, jeśli czyn nie nosi znamion wyżej opisanego przestępstwa, lub jeśli nie zostanie wniesione oskarżenie (Ministerstwo

Sprawiedliwości 1979). Do tego fragmentu dołączono szesnastostronicową broszurę edukacyjną, przetłumaczoną na języki wszystkich ważniejszych mniejszości narodowych. Informacja o wprowadzeniu nowego prawa była drukowana przez dwa miesiące

na kartonach mleka, aby umożliwić rodzinom rozmowy na ten temat podczas posiłków. Bardziej szczegółowe informacje o całej akcji i innych środkach stosowanych podczas tej kampanii znaleźć można w pracy Durranta i Olsena (1997).

Cele wprowadzenia zakazu stosowania kar cielesnych

Wprowadzenie zakazu kar cielesnych miało, w zamyśle ustawodawców, prowadzić do osiągnięcia trzech istotnych celów. Po pierwsze, uważano że modyfikacja prawa zmieni podejście społeczne do użycia przemocy wobec dzieci, a zmiana sposobu myślenia jest podstawą wyeliminowania takich praktyk. Sądzono, że nowe prawo zaowocuje zmianą oczekiwań społecznych i przyczyni się do stworzenia nowego wizerunku „dobrego rodzica”, który nie bije własnego dziecka.

Po drugie, zakaz ten wprowadzał jednoznaczne wskazówki postępowania dla rodziców i osób pracujących z rodziną, które mogły teraz, powołując się nań twier-

dzić, że używanie przemocy w rodzinie jest zachowaniem niewłaściwym, potępianym także przez prawo. Zakaz ten mógł też pomóc pracownikom socjalnym identyfikować rodziców, których metody wychowawcze są zagrażające dla dzieci. Spodziewano się także, że osoby będące świadkami krzywdzenia dzieci będą szybciej reagować.

Po trzecie, szybsze rozpoznanie problemu miało przynieść szybszą interwencję. Ustawodawcy mieli nadzieję, że gdy podejmie się działania jeszcze zanim dziecko zostanie skrzywdzone, państwo będzie mogło się skupić raczej na wspieraniu, a nie karaniu rodziców.

Przebieg badania

Cel badania

Zważywszy na międzynarodowe znaczenie szwedzkiego zakazu użycia kar cielesnych, jest rzeczą zastanawiającą, że nie prowadzono żadnych systematycznych badań nad zmianami społecznymi po jego wprowadzeniu. Celem podjętego badania była analiza kierunków zmian społecznych. Starano się stwierdzić czy osiągnięte zostały cele, dla których Komisja Praw Dziecka stworzyła ów zakaz, a zatem: czy nastąpiła zmiana świadomości społecznej, czy szybciej wykrywa się przypadki użycia przemocy wobec dzieci i czy interwencja państwa jest bardziej nastawiona na pomoc i współpracę z rodziną, niż na jej karanie.

Hipotezy

Kary cielesne w świadomości społecznej. Biorąc pod uwagę fakt, że ustawodawstwo szwedzkie zmieniało się stopniowo, powoli zmniejszając przyzwolenie dla kar cielesnych, spodziewano się, że poparcie społeczne dla takich metod wychowawczych będzie stopniowo spadać na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci.

Wykrywalność. Zakaz stosowania kar cielesnych miał na celu zwiększenie społecznej świadomości i szybkie wykrywanie używania przemocy wobec dzieci. Dlatego sądzono, że doniesień o biciu dzieci będzie coraz więcej, oraz że doniesienia składane po 1979 r. będą dotyczyć raczej przypadków niegroźnego, a nie drastycznego użycia

przemocy. Spodziewano się też, że średni wiek podejrzanych o stosowanie przemocy będzie rósł wraz ze wzrostem liczby młodych rodziców, których dzieciństwo przypadło na lata po wprowadzeniu zakazu.

Obecnie zakaz stosowania kar cielesnych jest już wprowadzony we wszystkich krajach skandynawskich. Zarazem liczba imigrantów osiedlających się rocznie w Szwecji wzrosła ponad dwukrotnie w latach 1980–1993 (z czego, na przykład, w 1993 r. 90% imigrantów nie pochodziło z krajów skandynawskich). Liczba uchodźców szukających azylu w Szwecji w 1993 r. była aż dziewiętnaście razy wyższa niż we wczesnych latach 80. (Svenska Institutet 1994). Można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że wielu imigrantów i uchodźców doświadcza dużego stresu, a jednocześnie większość z nich wychowana została w krajach, gdzie istnieje większe przyzwolenie dla stosowania kar fizycznych. Biorąc to wszystko pod uwagę, zakładano, że odsetek podejrzanych o dopuszczanie się przemocy wobec dzieci

pochodzących z krajów, gdzie zakaz stosowania kar cielesnych nie istnieje, będzie rósł. Natomiast odsetek rodowitych Szwedów podejrzanych o to przestępstwo oraz osób pochodzących z innych krajów skandynawskich będzie malał wraz z upływem czasu (spodziewano się, że nowe prawo nie przyniesie skutków natychmiastowych, ale raczej długofalowe).

Ostatnia hipoteza zakładała, że wcześniejsze wykrywanie przypadków krzywdzenia dzieci, znajdzie swoje odbicie w zmniejszającej się liczbie przypadków śmierci dzieci na skutek użycia przemocy.

Interwencja. Szybsze wykrywanie przypadków krzywdzenia dzieci miało prowadzić do szybszej interwencji, nastawionej przede wszystkim na udzielanie pomocy. Dlatego też założono, że nie powinna wzrosnąć liczba postępowań prokuratorskich, oraz że częściej będzie się sięgać po te środki polityki społecznej, które nastawione są na wspieranie rodziny i na zapewnienie dziecku odpowiednich warunków rozwoju.

Metody

Zbieranie danych

Prezentowane tutaj wyniki badań oparte zostały na danych zebranych przy pomocy trzech metod. Po pierwsze, przeprowadzono w Szwecji serię wywiadów. Miało to zapewnić dobre zrozumienie historycznego kontekstu wprowadzenia zakazu stosowania kar cielesnych. Wśród osób, z którymi prowadzono wywiady, znaleźli się:

- były przewodniczący oraz były członek Komisji Praw Dziecka, która zaproponowała wprowadzenie nowego prawa,
- dyrektor administracyjny oraz radca prawny przy Urzędzie Rzecznika Praw Dziecka,
- dwaj oskarżyciele publiczni i uniwersytecki wykładowca prawa,
- sekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej,
- dyrektor Oddziału Pediatrii w Szpitalu Uniwersyteckim,
- liczni pracownicy społeczni, psychiatry dziecięcy, pielęgniarki oddziałów dziecięcych oraz naukowcy zajmujący się przemocą wobec dzieci oraz dziećmi znajdującymi się pod opieką instytucji pomocy społecznej.

Po drugie, aby śledzić tendencję zmian istotnych zmiennych, zaczerpnięto dane statystyczne z następujących źródeł:

- szwedzkiego Głównego Urzędu Statystycznego (Statistiska Centralbyrån – SCB),
- Krajowej Rady Zdrowia i Opieki Społecznej (Socialstyrelsen),
- Krajowej Rady Zapobiegania Przestępczości (Brottsförebyggande rådet: – BRÅ).

Dane zebrano w Szwecji wiosną 1997 r. Dla każdej zmiennej, uzyskano dane od okresu albo tuż przed, albo wkrótce po wprowadzeniu zakazu stosowania kar cielesnych, aż do połowy lat 90. Dokładny okres, z którego można było uzyskać wiarygodne dane dla każdej zmiennej, to:

- od 1965 r. do 1994 r. dla zmiennej opisującej poparcie społeczne dla kar cielesnych;
- od 1984 r. do 1994 r. dla zmiennych dotyczących wykrywalności przestępstw i charakterystyki podejrzanych;
- od 1971 r. do 1996 r. dla danych dotyczących śmiertelności dzieci na skutek użycia przemocy;
- od 1984 r. do 1994 r. dla danych dotyczących liczby postępowań karnych;
- od 1982 r. do 1992 r. dla danych dotyczących liczby interwencji podjętych przez opiekę społeczną w sprawach źle traktowanych dzieci.

Aby zapewnić dokładność tłumaczenia i interpretacji danych, przeprowadzono wywiady z głównym specjalistą do spraw badań naukowych w BRÅ oraz z badaczem odpowiedzialnym za prowadzenie statystyk dotyczących opieki społecznej nad dziećmi w SCB.

Wreszcie trzecim źródłem informacji były wywiady z licznymi ekspertami szwedzkimi, dotyczące ogólnego obrazu przemian społecznych i kulturowych, reform legislacyjnych oraz procedur karnych. Miało to pomóc w objaśnieniu trendów pojawiających się w statystykach.

Wyniki

Spoleczne poparcie dla stosowania kar cielesnych

Krajowe badania opinii publicznej rejestrujące zmiany poparcia stosowania kar fizycznych były w Szwecji prowadzone nieregularnie od połowy lat 60. przez Szwedzki Instytut Badania Opinii

Osobami, które udzieliły wywiadów na ten temat na potrzeby badania, były:

- zastępca Prokuratora Generalnego;
- inspektor śledczy z Krajowego Wydziału Dochodzeń Karnych,
- sędzia Sądu Okręgowego,
- kryminolog z Uniwersytetu w Sztokholmie,
- pracownik socjalny, ekspert do spraw wykorzystywania nieletnich w Krajowej Radzie Zdrowia i Opieki Społecznej.

Analiza danych

Ogólne tendencje zmian w czasie były badane poprzez następujące zmienne:

- 1) społeczne poparcie dla użycia kar cielesnych;
- 2) złożone na policji doniesienia o użyciu przemocy wobec dzieci;
- 3) charakterystyka podejrzanych w przypadkach doniesień o użyciu przemocy wobec dzieci;
- 4) szacunkowe dane o liczbie dzieci maltretowanych;
- 5) wniesienie oskarżenia na podstawie doniesienia o użyciu przemocy wobec dzieci;
- 6) środki zaradcze podjęte przez instytucje pomocy społecznej.

Krzywe najlepszego dopasowania opracowane zostały dla każdej z wyżej wymienionych zmiennych; jednostronne testy Coxa i Stuarta do badania trendów (Conover 1980) zostały zastosowane, by określić, czy nachylenie tych linii można uznać za istotne statystycznie.

Tabela 1. Szwedzi popierający używanie kar cielesnych, w %

Rok	Poparcie dla kar cielesnych (w %)
1965	53
1968	42
1971	35
1981	26
1994	11

Źródło: SCB 1996c; SIFO 1981.

rozpiętość od 11% do 53%, $M = 33,4\%$). W 1965 r., osiem lat po zniesieniu przyzwolenia na bicie dzieci przez rodziców w kodeksie karnym, mniej więcej połowa Szwedów uważała kary cielesne za konieczny element wychowania. Do 1981 r. odsetek ten dwukrotnie się zmniejszył, zaś w 1994 r. Szwedów popierających choćby najłżejsze formy kary cielesnej było jeszcze ponad dwa razy mniej (SCB 1996c).

W grupie wieku powyżej 54 lat jest trzykrotnie więcej osób popierających stosowanie kar cielesnych (18%) niż w grupie dorosłych poniżej 35 lat (6% popierających takie metody wychowawcze) (SCB 1996c). Wśród popierających kary fizyczne jest prawie trzy razy więcej mężczyzn (16%) niż kobiet (6%) i ponad cztery razy więcej osób z wykształceniem podstawowym (18%) niż z wyższym (4%). Niezależnie od różnic

między wyróżnionymi grupami, w każdej z nich odsetek osób pozytywnie nastawionych do karania fizycznego dzieci stanowi wyraźną mniejszość.

Wśród uczniów szkół średnich (szóstej, siódmej i ósmej klasy) poparcie dla stosowania kar fizycznych jest skorelowane ze statusem imigranta. Niewielki odsetek uczniów urodzonych w Szwecji (5%) oraz tych, którzy zamieszkali w niej przed 1985 r. (6%) akceptował kary cielesne. O wiele większy był on w grupie dzieci imigrantów, którzy osiedlili się w Szwecji w 1985 r. i później (12%). Można zatem powiedzieć, że *im dłużej uczniowie mieszkali w Szwecji, tym mniej akceptowali fizyczne kary wobec dzieci* (SCB 1996c, s. 9). Jednak nawet wśród dzieci, które zamieszkały w Szwecji po 1990 r., poparcie dla takich metod wychowawczych i tak było stosunkowo niskie (13%).

Przypadki użycia przemocy wobec dzieci

Analizie poddane zostały dane dotyczące liczby zgłoszonych na policję między 1981 a 1996 r. przestępstw naruszenia nietykalności cielesnej dzieci, a także informujące o odsetku dzieci, wobec któ-

rych dopuszczono się przestępstw (BRÅ 1997; SCB 1995c). Warto zwrócić uwagę na fakt, że każde zgłoszenie jest odnotowywane w policyjnych statystykach. Policja nie ma prawa uznać, że jakieś zgłoszenie,

choćby bardzo błahe, nie jest warte odnotowania. Ważna jest również informacja, że liczby dotyczą nie tylko domniemanych przestępstw popełnionych przez rodziców, ale także przez inne osoby w różnym wieku – zarówno powyżej 50 lat, jak i przez dzieci poniżej lat 15. Analizowane dane dotyczą jedynie doniesień o przestępstwie, czyli kroku wcześniejszym niż policyjne dochodzenie i wniesienie oskarżenia.

Zgodnie z oczekiwaniami badaczy, liczba zgłoszonych przestępstw na 1000 mieszkańców ($n = 8$, $t = 8$, $p = 0,000$, rozpiętość od 6 do 3,1, $M = 1,5$) oraz pokrzywdzonych dzieci wzrosły ($n = 6$, $t = 6$, $p = 0,000$, rozpiętość od 0,7 do 2,8, $M = 0,5$). Jednak nawet w okresie największego nasilenia, liczba dzieci poniżej lat 15, które doświadczyły przemocy, nie przekroczyła 2,8 na 1000.

Typy zgłaszanych przestępstw

Każde naruszenie nietykalności cielesnej jest zaliczane przez prawo szwedzkie do jednej z trzech kategorii. Czynna napaść jest poważnym przestępstwem zagrożonym karą więzienia od roku do dziesięciu lat. Pospolita napaść, nie mająca gwałtownego charakteru, może pociągać za sobą karę do dwóch lat więzienia. Drobne naruszenie nietykalności osobistej jest traktowane łagodniej i karane grzywną.

W latach 1981–1996 ogromna większość (około 92%) zgłoszonych przestępstw z użyciem przemocy wobec dzieci miała charakter napaści pospolitej albo drobnej, co pozwala przypuszczać, że wykrycie takich praktyk następuje zwykle zanim ofiara dozna poważnej krzywdy (BRÅ 1997; SCB 1995c). Liczba zgłoszeń o poważnym użyciu przemocy wobec dzieci nie wzrosła w tym okresie ($n = 8$, $t = 4$, $p = 0,3633$, rozpiętość od 3% do 15%, $M = 7,5\%$), co oznacza, że nie wzrosło nasilenie stopnia przemocy w zgłaszanych przestępstwach.

Charakterystyka podejrzanych

Nie dysponujemy pełnymi danymi,

które pozwoliłyby na charakterystykę podejrzanych (SCB 1995c), czyli domniemanych sprawców przypadków stanowiących przestępstwa. Ważne jest, że dane dotyczące podejrzanych dorosłych nie ograniczają się do rodziców. Mogą też dotyczyć krewnych, ludzi obcych, opiekunek, nianie i innych, którzy mieli z dzieckiem kontakt.

Wiek podejrzanych. Ponieważ zwiększała się grupa młodych dorosłych wychowanych już po wprowadzeniu zakazu stosowania kar cielesnych, spodziewaliśmy się, że udział procentowy tej grupy wieku w całej grupie podejrzanych będzie mały. Zgodnie z oczekiwaniami proporcja dorosłych z najniższej grupy wieku (20–29 lat w momencie popełnienia przestępstwa) podejrzanych o użycie przemocy wobec dzieci w latach 1984–1994 zmniejszyła się ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 15% do 27%, $M = 21,3\%$) (SCB 1995a). Nie stwierdzono zależności z wiekiem ofiar. Podobny spadek zanotowano, jeśli ofiarami były dzieci młodsze – mniej niż 7 lat ($n = 5$, $t = 5$, $p = 0,000$, rozpiętość od 28% do 52%, $M = 38,5\%$), jak również wtedy, gdy były nimi dzieci starsze – od 7 do 14 lat ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 11% do 25%, $M = 16,5\%$).

Inne zmiany, niż w przypadku grupy najmłodszych dorosłych, zaszły w odsetku podejrzanych w wieku 30–39 lat (rozpiętość od 27% do 47%, $M = 37,4\%$) oraz w grupie podejrzanych mających 40–49 lat (rozpiętość od 13% do 25%, $M = 17,3\%$). Jeśli chodzi o przemoc wobec młodszych dzieci, odsetek ten wzrósł ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,312$ w obydwu grupach) (SCB 1995a). Jeśli chodzi o przypadki domniemanych przestępstw wobec starszych dzieci, proporcjonalny udział 30-parolatków pozostał stały ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od 30% do 41%, $M = 36,3\%$), zaś udział 40-parolatków zwiększył się ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,312$, rozpiętość od 25% do 38%, $M = 31,2\%$).

Procentowy udział osób w wieku powyżej 50 lat oskarżonych o przemoc wobec dzieci młodszych pozostawał w latach

1984–1994 na podobnym poziomie ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od 3% do 12%, $M = 6,9\%$). Jednak jeśli chodzi o przestępstwa wobec dzieci starszych, to w latach tych liczba podejrzanych z tej grupy wieku spadła ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 11% do 23%, $M = 15,7\%$).

W tym czasie zanotowano pewną, choć nieznaczną, tendencję spadkową liczby przypadków użycia przemocy wobec młodszych dzieci przez sprawców, którzy mieli 15–19 lat ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, zakres od 2% do 7%, $M = 4,2\%$) (SCB 1995c). Warto odnotować jest, że średnia roczna liczba młodzieży podejrzanej o przemoc wobec małych dzieci wynosiła 3 i wahała się od 0 do 5 przypadków rocznie na przestrzeni dziesięciu lat. Natomiast liczba młodzieży w wieku 15–19 lat podejrzanej o przemoc wobec starszych

dzieci wzrosła ($n = 4$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 88 do 354, $M = 166,3$). Jednak procentowy udział tej grupy wśród wszystkich podejrzanych nie wzrósł znacząco ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od 34% do 48%, $M = 40,4\%$).

Pochodzenie podejrzanych. Sformułowaną wyżej hipotezę, że odsetek osób podejrzanych o przemoc wobec dzieci, a wychowanych w Szwecji i innych krajach skandynawskich, w których obowiązuje zakaz stosowania kar cielesnych, będzie się zmniejszał, testowano poprzez porównanie grupy Skandynawów i nie-Skandynawów. Procentowy udział Szwedów i Skandynawów podejrzanych o użycie przemocy spadł w latach 1984–1994 ($n = 5$, $t = 5$, $p = 0,000$), podczas gdy wskaźnik ten wzrósł dla podejrzanych o innym pochodzeniu (SCB 1995c).

Fizyczne krzywdzenie dzieci

Co oczywiste, liczba zgłoszeń nie odpowiada rzeczywistej liczbie przypadków użycia przemocy wobec dzieci. Ponieważ wzrosła świadomość społeczna dotycząca krzywdzenia dzieci, wzrosła liczba doniesień, nawet jeżeli prawdziwa liczba przypadków złego traktowania dzieci pozostała niezmienną lub spadła. Dlatego potrzebne są dodatkowe pomiary, aby określić czy tendencje zgłaszania przestępstw wobec dzieci odzwierciedlają raczej wzrastającą świadomość społeczną, czy też raczej wzrastającą liczbę przypadków bicia dzieci.

Chociaż nie możemy poznać dokładnej liczby bitych dzieci, możemy ją oszacować przez badanie śmierci dzieci na skutek przestępstw, co jest uznanym wskaźnikiem przemocy w społeczeństwie. Śmiertelność dzieci na skutek przestępstw w Szwecji nie wzrosła między 1974 a 1996 r. ($n = 11$, $t = 3$, $p = 0,8867$, rozpiętość od 3 do 14, $M = 8$) i nigdy nie przekroczyła 0,009 na 1000 dzieci (SCB 1976a–1998a).

Warto zaznaczyć jednak, że nie zawsze śmierć na skutek przestępstwa jest rów-

noznaczna z fizycznym maltretowaniem. Może też nastąpić w związku z depresją poporodową matki, samobójstwem, zaniedbaniem lub zabiciem noworodka (Somander, Rammer 1991). Zgony dzieci na skutek użycia przemocy są wskaźnikiem, który – według Światowej Organizacji Zdrowia – najdokładniej pokazuje przemoc wobec dzieci w danym kraju (UNICEF 1994).

W latach 1971–1975 pięcioro dzieci w Szwecji zmarło na skutek fizycznego maltretowania przez opiekunów, których motywem działania były *środki dyscypliny służące wyeliminowaniu niepożądanego zachowania dziecka, bez intencji zabicia go* (Somander, Rammer 1991, s. 53). Jednak w ciągu następnych piętnastu lat (1976–1990) ani jedno dziecko w Szwecji nie umarło na skutek użycia przemocy (SCB 1978a–1992a). W latach 1990–1996 czworo dzieci zmarło na skutek fizycznego maltretowania; tylko jedno z tych dzieci zostało zabite przez rodzica (SCB 1992a–1998a).

Postępowanie karne

Przed 1982 r. w przypadkach drobnych i pospolitych napaści na terenie prywatnym oskarżenie musiało być wniesione na wniosek pokrzywdzonego lub prawnego opiekuna pokrzywdzonego (prokurator wnosił oskarżenie jedynie w przypadku poważnych napaści). Dlatego prokurator nie mógł wszcząć postępowania bez zgody, którą pokrzywdzony musiał wyrazić przy oficerze śledczym. Od 1982 r. prokurator wnosi oskarżenie wtedy, kiedy znajduje dość dowodów, aby wszcząć postępowanie.

Decyzje o ściganiu zgłoszonych przypadków stosowania przemocy

Kiedy napastę zgłoszona jest na policji, przeprowadza się śledztwo wstępne. Decyzję o dalszym ściganiu sprawcy podejmuje się w zależności od tego, czy: (1) rzekomy sprawca ma przynajmniej 15 lat, (2) istnieją wystarczające dowody, (3) rzekomo popełniony czyn kwalifikuje się jako przestępstwo. Jeśli warunki te nie są spełnione, nie prowadzi się dalszego dochodzenia.

W latach 1984–1994 zwiększyła się liczba zgłaszanych spraw, które nie stawały się przedmiotem dochodzenia ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 22% do 34%, $M = 24,5\%$) (SCB 1995c). Wydaje się, że ten wzrost był spowodowany przede wszystkim rosnącą tendencją do zgłaszania napaści popełnionych przez osoby poniżej lat 15 ($n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$, rozpiętość od 126 do 733, $M = 335,3$), chociaż całkowity odsetek zgłoszeń dotyczących przestępstw wszelkiego typu popełnionych przez tak młodych ludzi nie wzrósł znacząco ($n = 5$, $t = 3$, $p = 0,1875$, rozpiętość od 10% do 15%, $M = 12,5\%$). Jeśli usunie się z analiz powyższe zgłoszenia, odsetek zgłoszeń spraw, które potem nie były ścigane, pozostawał na stałym poziomie ($n = 5$, $t = 3$, $p = 0,1875$, rozpiętość od 13% do 24%, $M = 15,9\%$).

Decyzje o wniesieniu oskarżenia

Kiedy w danej sprawie prowadzone jest dochodzenie, możliwe są cztery rodzaje następstw: wniesienie oskarżenia do sądu, doraźna kara (zwykle grzywna nakładana przez oskarżyciela publicznego), odstąpienie od oskarżenia albo nie podjęcie żadnych kroków (środków zaradczych). Doraźne kary to grzywny nakładane przez prokuratora. Ich liczba i wysokość zależą od powagi przestępstwa oraz dochodów podejrzanego. Aby została wydana decyzja o zastosowaniu doraźnej kary lub o odstąpieniu od oskarżenia, przestępstwo nie może być poważne, a podejrzany musi przyznać się do jego popełnienia (Sarnecki 1991).

Liczba spraw skierowanych do sądu w latach 1984–1994 wykazuje nieznacznie malejącą tendencję (SCB 1995c) ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od 17% do 34%, $M = 20,3\%$). Być może na tendencję tę ma wpływ duża liczba zgłoszonych napaści, których sprawcami były osoby zbyt młode, by wszcząć przeciwko nim postępowanie (to znaczy poniżej lat 15). Dlatego analiza wniesionych oskarżeń prowadzona była na podstawie zgłoszeń dotyczących sprawców powyżej lat 15. Po tej zmianie w zbiorze analizowanych danych w dalszym ciągu możemy obserwować tendencję malejącą, aczkolwiek nieznacznie, jeśli chodzi o liczbę wniesionych oskarżeń ($n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od 19% do 38%, $M = 23,6\%$).

Odsetek zgłoszeń, które zakończyły się zastosowaniem doraźnej kary, pozostawał w latach 1984–1994 niezmienny ($n = 5$, $t = 3$, $p = 0,1875$, rozpiętość od 3% do 5%, $M = 3,4\%$), zaś liczba odstąpień od oskarżenia spadła ($n = 5$, $t = 5$, $p = 0,0000$, rozpiętość od 2% do 4%, $M = 2,6\%$) (SCB 1995c). Do tych samych wniosków dojdziemy, jeśli wyłączymy z analizy podejrzanych poniżej lat 15 (jeśli chodzi o kary doraźne: $n = 5$, $t = 2$, $p = 0,5000$, rozpiętość od

3% do 6%, $M = 4\%$; w przypadkach odstąpienia od oskarżenia $n = 5$, $t = 4$, $p = 0,0312$; rozpiętość od 2% do 5%, $M = 3\%$)

Odsetek zgłoszeń, które były ścigane, ale nie podjęto żadnych decyzji, wykazuje tendencję nieznacznie wzrastającą w latach 1984–1994 ($n = 5$, $t = 3$, $p = 0,1875$, rozpiętość od 1% do 4%, $M = 2,5\%$). Te same wnioski można wyciągnąć z danych, które

uwzględniałyby jedynie sprawców w wieku umożliwiającym postawienie im oskarżenia ($n = 5$, $t = 3$, $p = 0,1875$, rozpiętość od 1% do 5%, $M = 2,9\%$). Podane tutaj procenty wyjaśnionych spraw nie sumują się do stu, ponieważ wiele przestępstw nie zostało wyjaśnionych w tym samym roku, w którym zostały zgłoszone policji (Olsson, ustna informacja z 13 lutego 1998 r.).

Interwencje podejmowane przez opiekę społeczną

Liczba dzieci

korzystających z pomocy społecznej

Można użyć dwóch wskaźników, aby określić liczbę dzieci korzystających z opieki i pomocy w danym roku:

- liczba dzieci otrzymujących takie wsparcie w dowolnym czasie w ciągu roku, czyli wszystkie, które nadal otrzymują pomoc przyznaną im w poprzednich latach, plus te, które otrzymały taką pomoc po raz pierwszy w danym roku,
- liczba dzieci, które po raz pierwszy otrzymały taką pomoc w danym roku.

Tak jak można oczekiwać na podstawie wzrostu liczby zgłoszonych napaści na dzieci i przez dzieci, ogólna liczba dzieci otrzymujących jeden lub więcej rodzajów pomocy w danym roku w latach 1982–1995 wzrosła (Socialstyrelsen 1995, 1996). Wzrost ten jednak nie jest istotny statystycznie ($n = 7$, $t = 5$, $p = 0,0625$, rozpiętość od 22707 do 28702, $M = 24705,8$). Średnio 13,1 na 1000 dzieci w wieku od 0 do 17 lat otrzymywało w tych latach jakieś rodzaje opieki i pomocy (rozpiętość od 12,2 do 14,6).

W tym samym czasie wzrosła również liczba dzieci po raz pierwszy otrzymujących taką pomoc (Socialstyrelsen 1995, 1996), chociaż wzrost ten nie był istotny statystycznie ($n = 7$, $t = 5$, $p = 0,0625$). Średnia liczba dzieci po raz pierwszy otrzymujących taką pomoc w danym roku wynosiła 5692,2 (rozpiętość od 4527 do 6974), osiągając średnio 3 na 1000 populacji dzieci w wieku poniżej 17 lat.

Omawiane niżej ustalenia mają związek z przedstawionymi tu wskaźnikami. Aby poprawnie zinterpretować te liczby, trzeba zrozumieć, jakie środki zaradcze są stosowane w Szwecji.

Rodzaje środków zaradczych

Profesjonalna opieka społeczna w Szwecji podlega dwóm aktom prawnym: ustawie o opiece społecznej (*Socialtjänstlagen* – SoL) oraz ustawie o szczególnym zapewnieniu opieki nieletnim (*Lagen med särskildabestämmelser om vård av unga* – LVU). Środki zaradcze stosowane przez SoL są dobrowolne, to znaczy są wprowadzane w życie za zgodą rodziców. Natomiast kroki podejmowane przez LVU są przymusowe. Oba rodzaje środków zaradczych mogą być wprowadzana w życie, kiedy rodzina dziecka wykazuje cechy patologii i niedostatecznie spełnia swoje zadania (w przypadku nadużyć, zaniedbań, niewłaściwego korzystania z władzy rodzicielskiej, a także w przypadkach fizycznej i psychicznej choroby rodziców), albo wtedy, gdy zachowanie dziecka stanowi zagrożenie dla jego własnego rozwoju lub zdrowia.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że dzieci poniżej 15 lat oskarżone o popełnienie przestępstwa, podlegają opiece społecznej; chociaż ich czyny są odnotowane w statystykach policyjnych, odpowiedzialność za zajęcie się tymi przestępstwami spoczywa nie na organach sądowych, ale na

opiece społecznej. Przepęstwami popełnionymi przez młodzież w wieku 15–18 lat (lub w niektórych przypadkach do 20 lat) zajmuje się zarówno sąd, jak i organy opieki społecznej (Sarnecki 1991). Sankcje sądowe dla młodych przestępców mogą skutkować objęciem ich opieką zgodnie z SoL. Dlatego też należy pamiętać, że szwedzkie statystyki dotyczące stosowania środków opieki i pomocy obejmują też młodych przestępców.

Nie wolno też zapominać, że podane niżej liczby odnoszą się do liczby podjętych środków zaradczych, a nie do liczby dzieci nimi objętych. Dzieci, które otrzymały więcej niż jeden rodzaj pomocy w jednym roku, są liczone więcej niż raz.

Rodzaje interwencji wynikające z ustawy SoL

SoL, wprowadzona w życie w 1982 r., istotnie zmieniła politykę wobec dzieci otrzymujących opiekę i pomoc. Ta ustawa miała na celu zmniejszenie przymusu, a rozwinięcie środków łagodnych – zapobiegawczych i dobrowolnych. Na przykład zniesiono obowiązkowy dozór, a wprowadzono funkcję opiekuna (którą może pełnić jedna osoba lub cała rodzina), którego rolą jest zapewnienie wsparcia i pomocy rodzinie zmagającej się z jakimś problemem (Gould 1988; Sarnecki 1991).

Można się było spodziewać, że ustawa ta, połączona z zakazem stosowania kar cielesnych, który również był wprowadzony z myślą o zapobieganiu patologii, doprowadzi po 1982 r. do szerszego zastosowania środków dobrowolnych, a zmniejszy środki przymusowe. Tak też się stało. W latach 1982–1985 odsetek interwencji pomocy społecznej podjętych za zgodą rodziców (SoL) wzrósł znacząco (n = 7, t = 6, p = 0,0078, rozpiętość od 65% do 83%, M = 77,7%). W tym samym czasie odsetek interwencji przymusowych (LVU) systematycznie spadał (n = 7, t = 7, p = 0,0000, rozpiętość od 18% do 35%, M = 22,4%) (Socialstyrelsen 1995, 1996). W latach 1982–1995 większość interwencji

opieki społecznej była dobrowolna; w 1995 r. mniej niż 20% środków zaradczych było wcielonych w życie bez zgody rodziców.

SoL stosuje dwa rodzaje środków: (1) przydzielenie opiekuna albo (2) zabranie dziecka z domu rodzinnego i umieszczenie go w rodzinie zastępczej, w domu dziecka podlegającym danemu hrabstwu, w placówce o specjalnym nadzorze, w prywatnej placówce opiekuńczej albo w dziecięcym szpitalu psychiatrycznym. W 1982 r. umieszczenie dziecka w jednej z wyżej wymienionych instytucji było częstsze niż przydzielenie opiekuna. W 1989 r. proporcje te odwróciły się i zapoczątkowana wtedy nowa tendencja utrzymała się w latach 90. (Socialstyrelsen 1995, 1996). Liczba przypadków przydzielenia opiekuna wzrosła ponad dwukrotnie w latach 1982–1995 (n = 7, t = 6, p = 0,0078, rozpiętość od 27% do 60%, M = 47%), zaś umieszczenie dziecka poza domem zmniejszyło się o jedną trzecią (n = 7, t = 7, rozpiętość od 39% do 65%, M = 52,1%).

Rodzaje interwencji wynikające z ustawy LVU

Zgodnie z LVU można wprowadzić trzy sposoby działania: (1) krótkotrwałe umieszczenie w placówce wychowawczej, zwłaszcza w trakcie prowadzenia dochodzenia; (2) długotrwałe lub stałe umieszczenie w placówce wychowawczej, (3) przyznanie opiekuna – ten rodzaj interwencji został wprowadzony w 1985 r.; działania te podejmuje się wtedy, kiedy dobro dziecka jest poważnie zagrożone.

W latach 1982–1995 liczba przypadków długoterminowego umieszczenia dziecka poza domem rodzinnym systematycznie spadała (n = 7, t = 7, p = 0,0000, rozpiętość od 75% do 90%, M = 82%) w stosunku do krótkotrwałego umieszczenia dziecka w placówce wychowawczej (n = 7, t = 7, p = 0,0000, rozpiętość od 18% do 35%, M = 22,4%) (Socialstyrelsen 1995, 1996). Liczba przypadków przyznania opiekuna w tym okresie nie wzrosła (n = 5, t = 2, p = =0,5000, rozpiętość od 0,3 do 1,1, M = 0,8%).

Omówienie

Najważniejszym celem opisanego tutaj badania było zbadanie tendencji zmian społecznych związanych z wprowadzeniem w 1979 r. w Szwecji zakazu stosowania kar cielesnych. Celem zakazu było: (1) zmniejszenie poparcia społecznego dla kar cielesnych, (2) pobudzenie wczesnej identyfikacji dzieci zagrożonych przemocą oraz (3) ułatwienie wcześniejszej i skuteczniejszej interwencji. Dane uzyskane z licznych oficjalnych źródeł wskazują na to, że założone cele zostały osiągnięte.

Poparcie dla stosowania kar cielesnych

Od 1965 r. poparcie społeczne dla stosowania kar cielesnych w Szwecji gwałtownie spadło – z 53% do 11%. Ten spadek poparcia dla kar cielesnych mógł przyczynić się do rzadszego ich stosowania. Chociaż nie istnieją długofalowe analizy, wyniki serii badań przekrojowych wskazują, że kary cielesne stały się mniej powszechne w Szwecji na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat. W późnych latach 50. i wczesnych 60. Stattin, Janson, Klackenber-Larsson i Magnusson (1995) wykazali na próbie szwedzkich matek, że 90% z nich uderzyło swoje dzieci w wieku przedszkolnym. Jednak w 1994 r. jedynie połowa dorosłych (powyżej 18 lat) twierdziła, że ich rodzice stosowali wobec nich kary fizyczne (SCB 1996c). Ponadto tylko jedna trzecia uczniów szkół średnich przyznała, że rodzice kiedykolwiek wymierzili im karę cielesną, a jeśli ją wymierzili, to najczęściej w bardzo łagodnej formie (takiej jak ściskanie ramienia czy lekki klaps). Spośród badanych dzieci jedynie 3% dostało kiedykolwiek mocnego klapsa, a 1% uderzono jakimś przedmiotem.

W innym, niedawno przeprowadzonym badaniu, Durrant, Broberg i Rose-Krasnor pytali szwedzkie matki dzieci w wieku przedszkolnym o to, jak zareagowałyby na różne niewłaściwe zachowania

dziecka. Tylko 16% matek odpowiedziało, że użyłyby wobec dziecka siły, a żadna z nich nie odpowiedziała, że uderzyłaby dziecko; raczej odpowiadały, że złapałyby za rękę lub mocno przytrzymały dziecko.

Wszystkie te wyniki wskazują, że poparcie społeczne dla kar cielesnych w Szwecji przez ostatnie kilkadziesiąt lat zmalało radykalnie, oraz że spadkowi poparcia towarzyszył rzeczywisty spadek stosowania kar, a stosowane kary są coraz łagodniejsze. Wydaje się wręcz, że mocne klapsy, które w wielu krajach są czymś normalnym, nie mieszczą się w używanej potocznie w Szwecji definicji „łagodnej kary fizycznej” (SCB 1996c). Dlatego zakaz stosowania kar cielesnych i towarzysząca mu edukacyjna kampania społeczna zdają się niezmiernie skutecznie zmieniać społeczne podejście do kar cielesnych. Jeszcze czterdzieści lat temu bicie dzieci przez rodziców było sprawą normalną. Dzisiaj takie zachowanie zdecydowanie odbiega od normy.

Szybka identyfikacja

Jednym z celów zakazu stosowania kar cielesnych było zwiększenie świadomości społecznej, jeśli chodzi o przemoc wobec dzieci i tym samym zmobilizowanie społeczeństwa do ochrony zagrożonych dzieci. Oczekiwano, że ta ustawa, połączona z kampaniami zwiększania świadomości społecznej w latach 70. i 80., przyniesie wzrost zgłoszeń o stosowaniu przemocy wobec dzieci w następnych latach.

Tak jak się spodziewano, liczba tych zgłoszeń od 1981 r. wzrosła. Jednak liczba zgłoszonych spraw, które są następnie ścigane i kierowane do sądu, pozostaje niezmienną od 1984 r., nawet jeśli z analizy wyłączyć się zgłoszone sprawy, w których sprawca był zbyt młody, by stanąć przed sądem, oraz mimo tego że w 1982 r. nowe przepisy ułatwiły wszczęcie postępowania.

Wszystkie te fakty jednoznacznie wskazują na to, że chociaż świadomość Szwedów wzrosła i częściej donoszą oni o użyciu przemocy wobec dzieci, zakaz stosowania kar cielesnych nie doprowadził do częstszego skazywania opiekunów i ich stygmatyzacji.

Podczas badania cech osób podejrzanych o stosowanie przemocy wobec dzieci, znaleziono kolejne dowody na to, że zakaz kar cielesnych przyniósł pożądane rezultaty. Odsetek osób podejrzanych o to przestępstwo, a wychowanych już po wprowadzeniu zakazu, zmalał od 1984 r. Zmniejszył się również odsetek podejrzanych Szwedów i obywateli krajów skan-

Po drugie, zarówno liczba zabójstw młodych ludzi (w wieku 15–19 lat), jak i liczba młodych osób podejrzanych o zabójstwo pozostawała w latach 1975–1994 niska (rozpiętość odpowiednio od 0,2 do 1,6 na 100 tys. i 0,8 do 3,2 na 100 tys.) (von Hofer 1995). Co więcej, w latach 1975–1996 odsetek osób w wieku 15–17 lat oskarżonych o zabójstwo nie wzrósł ($n = 11$, $t = 7$, $p = 0,1133$ – BRÅ 1994, 1996, 1997, 1998; SCB 1976b–1997b, 1979a). Warto zaznaczyć, że w tym samym okresie średnia roczna liczba nastolatków w wieku 15–17 lat oskarżonych o zabójstwo wynosiła 3,3, czyli 1 na 100 tys. Wreszcie, procentowy udział chłopców w wieku 15–17 lat wśród wszystkich

Chociaż po 1979 r. w Szwecji wzrosła świadomość szkodliwości stosowania kar fizycznych wobec dzieci i Szwedzi częściej zgłaszają przypadki przemocy wobec dzieci, zakaz stosowania kar cielesnych nie doprowadził do częstszego skazywania opiekunów i ich stygmatyzacji.

dynawskich. Wynika z tego, że prawdopodobieństwo podejrzenia o stosowanie przemocy wobec dzieci jest mniejsze dla osób wychowanych w społeczeństwie potępiającym użycie kar cielesnych.

W analizowanym okresie wzrosła liczba doniesień o przypadkach rówieśniczej przemocy nastolatków, nie wzrósł natomiast odsetek młodzieży wśród wszystkich podejrzanych o użycie przemocy. Te ustalenia nasuwają wątpliwość: czy młodzież stała się bardziej agresywna, czy też raczej (jak miało to miejsce w przypadku dorosłych) społeczeństwo zaczęło częściej zgłaszać przypadki przemocy.

Dane z różnych źródeł mogą pomóc w rozstrzygnięciu tej kwestii. Po pierwsze, badania wiktymologiczne, bazujące na wywiadach z młodymi ludźmi na temat „przemocy ulicznej”, wskazują, że liczba młodych osób w wieku 16–20 lat, które padły ofiarą przemocy, nie zmieniła się w latach 1976–1994 (von Hofer 1995). Wyniki te sugerują, że wzrost zgłoszeń o napaściach wśród młodzieży jest raczej funkcją zmian w prawie niż zmianą w zachowaniu młodzieży (Junger-Tas 1996).

oskarżonych o gwałt w tym okresie zmniejszył się ($n = 11$, $t = 10$, $p = 0,0005$ (BRÅ 1994, 1996, 1997, 1998; SCB 1976b–1997b, 1979a). Te dane mogą świadczyć o tym, że agresja wśród młodzieży i wobec młodzieży nie wzrosła od połowy lat 70.

Podsumowując, wyniki badań pozwalają sądzić, że większa liczba młodych osób podejrzanych o użycie przemocy przynajmniej częściowo może być tłumaczona bardziej powszechnym przestrzeganiem nowego prawa. Ostatnio prowadzona kampania przeciwko znęcaniu się nad młodszymi uczniami w szkołach szwedzkich spowodowała wprowadzenie całkowitego zakazu wszelkich agresywnych zachowań; dyrektorzy obecnie zgłaszają na policję wszelkie zauważone przypadki, w tym groźby i przypadki drobnej przemocy. Policja zaś nie może zaniechać odnotowania takich zgłoszeń. Wszystkie trafiają do statystyk policyjnych. Analiza statystyk dotyczących przemocy wśród nieletnich wskazuje na to, że akcja przeciwko przemocy w szkole ma wpływ na wzrost liczb w statystykach (Olsson 1995). Dane pokazują jasno, że przypadki przemocy

wobec dzieci w wieku szkolnym (7–14 lat) są zgłaszane częściej w roku szkolnym, a rzadziej w czasie wakacji. Poza tym około 60% przypadków użycia przemocy wobec 7–14-latków ma miejsce w dni robocze. Inaczej wygląda to w przypadku dorosłych – tylko 20% do 30% zgłoszonych przypadków użycia przemocy wobec dorosłych nastąpiło w dni robocze (Olsson 1995).

Zatem, tak samo jak w przypadku zgłoszonych przypadków użycia przemocy przez dorosłych wobec dzieci, wzrost zgłoszeń napaści młodych ludzi na swoich rówieśników wydaje się być związany z rosnącą świadomością problemu. Jest to zgodne z ogólnym trendem zmian społecznych w Szwecji na przestrzeni ostatnich 150 lat, kiedy w zasadzie wszelkie formy użycia siły zostały uznane za bezprawną przemoc (von Hofer 1995). Ostatnia kampania dążąca do wyeliminowania przemocy wśród uczniów, zdefiniowała jako przestępcze zachowania, które dawniej uważano za normalne wśród młodzieży. Coraz większe odrzucenie przemocy spowodowało wzrost doniesień o jej używaniu, ale proporcje pomiędzy grupami wieku rzekomych napastników pozostają niezmiennie od połowy lat 80.

Możliwe jest jednak, że przemoc wśród młodzieży rzeczywiście wzrosła w trudnym do określenia stopniu. Jeśli jest tak naprawdę, czy wzrost ten można uznać za efekt wprowadzenia zakazu kar cielesnych? Oczywiście we wszystkich społeczeństwach w ciągu ostatnich dwudziestu lat zaszło wiele poważnych zmian społecznych. W Szwecji do takich zmian należy napływ okrutnych, pełnych agresji filmów wideo i programów telewizyjnych, wzrost stopy bezrobocia wśród młodzieży i kryzys polityki społecznego dobrobytu (por. Olsen 1996). Te czynniki powinny być wzięte pod uwagę przy interpretacji danych pokazujących wzrost zgłaszanych przypadków przemocy wśród młodzieży w Szwecji po 1979 r.

Szacunki dotyczące fizycznego krzywdzenia wobec dzieci

Nie można zakładać, że zgłaszane przypadki odzwierciedlają ściśle liczbę dzieci-ofiar przemocy, gdyż liczba zgłoszeń jest bardzo silnie zależna od zmian w świadomości społecznej i społecznych definicji przemocy. Liczba zgonów dzieci, która od 1974 r. pozostaje niska, wskazuje, że przemoc wobec dzieci nie wzrosła po wprowadzeniu zakazu stosowania kar cielesnych. Od końca lat 80. odsetek zabójstw niemowląt (dzieci poniżej roku życia) w Szwecji należał do najniższych na świecie (0,009 na 1000 żywych urodzeń); oznacza to, że tylko jedno niemowlę w latach 1985–1990 zostało zabite (Belsey 1993).

Liczba zgonów dzieci w skutek maltretowania – bardzo dokładny wskaźnik rozmiarów przemocy fizycznej w danym kraju – jest w Szwecji w porównaniu z innymi krajami niska. Przez piętnaście lat ani jedno dziecko w Szwecji nie zmarło na skutek maltretowania. Niedawne wahania tej liczby oznaczają śmierć jednego dziecka rocznie przez cztery lata (między 1990 a 1996 r.). Wyniki te wskazują, że tendencja do częstszego zgłaszania użycia przemocy jest efektem wzrastającej świadomości społecznej, a nie rzeczywistego wzrostu przemocy.

Interwencje podejmowane przez instytucje pomocy społecznej

Zakaz stosowania kar cielesnych miał na celu wcześniejsze wykrywanie złego traktowania dzieci, a przez to przyczynić się do większego nacisku na zapobieganie nadużyciom. Przedstawione tutaj dane pokazują, że od 1982 r., interwencje mają coraz bardziej prewencyjny, dobrowolny i wspierający rodzinę charakter. Wzrosła liczba środków zaradczych wcielanych w życie za zgodą rodziców. Wśród nich liczba przypadków umieszczenia dzieci poza domem zmniejszyła się o jedną trzecią, a podwoiła się liczba przypadków przydzielenia opiekuna. Wśród środków stosowanych pod przymusem, które

stanowią mniej niż 20% podejmowanych środków zaradczych, liczba interwencji długoterminowych stopniowo maleje, a krótkoterminowych rośnie. Liczba kuratorów przyznanych przez LVU nie wzrosła, głównie dlatego, że poważne problemy rodzin podlegającym pod ustawodawstwo LVU wymagają bardziej drastycznych kroków.

Zatem umieszczenie dziecka w placówce wychowawczej i inne przymusowe metody stały się rzadsze od momentu wprowadzenia zakazu stosowania kar cielesnych,

wzrosło zaś stosowanie środków prewencyjnych i dobrowolnych. Oczywiście tak gwałtownej zmiany nie można przypisać jedynie efektem zakazu stosowania kar cielesnych. Inna radykalna zmiana w ustawodawstwie – ustawa o opiece społecznej (SoL), została wprowadzona w 1982 r., a jej celem było ograniczenie przymusu w pomocy społecznej. Jednakże zakaz stosowania kar cielesnych powinien być uznany za ważny element zmian legislacyjnych nastawionych na prewencję (por. Durrant, Olsen 1997).

Podsumowanie

Trzeba zaznaczyć wyraźnie, że niemożliwe jest wyciąganie wniosków o ścisłej zależności pomiędzy zakazem stosowania kar cielesnych a zmianami społecznymi. Wiele zmieniło się w Szwecji przez 25 lat, a więc przez czas analizowany w tym artykule. Zreformowano prawo, wprowadzono nowe zasady polityki społecznej, nastąpiły zmiany demogra-

ficzne. Te przemiany prawdopodobnie miały wpływ na zmianę postaw powstałą na skutek zakazu stosowania kar cielesnych i współtworzyły opisane tendencje. Niezależnie od tego, czy zakaz miał bezpośredni, czy pośredni wpływ na zmiany, jest jasne, że cele, które stawiali sobie autorzy ustawy o zakazie stosowania kar cielesnych w Szwecji, zostały osiągnięte.

Przedruk za zgodą wydawcy - Elsevier Science z: Joan E. Durrant *Evaluating the success of sweden's corporal punishment ban*, „Child Abuse & Neglect” 1999, Vol. 23, nr 5, s. 7-20, prawa autorskie: 2003.

Tłumaczenie: Antonina Bereza

Literatura

- Belsey M. (1993), *Child abuse: Measuring a global problem*, „World Health Statistics Quarterly” nr 46, s. 69–77.
- BRÅ (1994), *Kriminalstatistik, 1995, BRÅ Rapport 1994: 4*, nakładem autora Stockholm.
- BRÅ (1996), *Kriminalstatistik, 1996, BRÅ Rapport 1996: 4*, nakładem autora, Stockholm.
- BRÅ (1997), *Kriminalstatistik, 1995, BRÅ Rapport 1997: 5*, nakładem autora, Stockholm.
- BRÅ (1998), *Unpublished 1996 data*.
- Conover W.J. (1980), *Practical nonparametric statistics*, Wiley, New York.
- Durrant J.E. (1996), *The Swedish corporal punishment ban: Its history and effects*, w: D. Frehsee, K.D. Bussman, de Gruyter (red.), *Violence against children in the family*, Berlin.
- Durrant J.E., Olsen G.M. (1997), *Parenting and public policy: Contextualizing the Swedish corporal punishment ban*, „Journal of Social Welfare and Family Law” nr 19, s. 443–461.

- Durrant J.E., Broberg A.G., Rose-Krasnor L. (w druku), *Predicting use of physical punishment during mother–child conflicts in Sweden and Canada*, w: P. Hastings, C. Piotrowski (red.), *New directions for child development*, Jossey – Bass, San Francisco.
- Gould A (1999), *Conflict and control in welfare policy: The Swedish experience*, Longman, London.
- Junger-Tas J. (1979) *Youth and violence in Europe*, „Studies on Crime and Crime Prevention” nr 5, s. 31–58.
- Ministry of Justice (1979), *Can you bring up children successfully without smacking and spanking?*, nakładem autora, Stockholm.
- Newell P. (1989), *Children are people too: The case against physical punishment*, Bedford Square Press, London.
- Olsen G.M. (1996), *Re-modelling Sweden: The rise and demise of the compromise in a global economy*, „Social Problems” nr 43, s. 1–20.
- Olsson M. (1995), *Ungdomar och våldsbrott* *Apropå*, nr 2–3, s. 22–27.
- Sarnecki J. (1991), *Reactions to crimes committed by young people*, w: A. Snare (red.), *Scandinavian studies in criminology*, vol. 12 – *Youth crime and justice*, Norwegian University Press, Oslo, s. 42–55.
- SCB (1976a–1998a), *Dödsorsaker z lat 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996*, nakładem autora, Stockholm.
- SCB (1975b–1998b), *Rättstatistisk Årsbok z lat 1974, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1992, 1993*,
- SCB (1995c), *Kriminalstatistik 5*, nakładem autora, Stockholm.
- SCB (1996c), *Spanking and other forms of physical punishment: A study of adults’ and middle school students’ opinions, experience, and knowledge*, „Demografiska Rapporten” nr 1.2, nakładem autora, Stockholm.
- SIFO (1981), *Aga och barnmisshandel*, niepublikowany raport.
- Socialstyrelsen (1995), *Insantser för barn och unga 1994*, „Socialtjänst” nr 11, nakładem autora, Stockholm.
- Socialstyrelsen (1996), *Insantser för barn och unga 1995*, „Socialtjänst” nr 11, nakładem autora, Stockholm.
- Somander L.K.H., Rammer L.M. (1991), *Intra- and extrafamilial child homicide in Sweden 1971–1980*, „Child Abuse & Neglect” nr 15, s. 45–55.
- Stattin H., Janson H., Klackenberglarsson Magnusson D. (1995), *Corporal punishment in everyday life: An intergenerational perspective*, w: J. McCord (red.), *Coercion and punishment in long-term perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 315–147.
- Svenska Institutet (1994), *Immigrants in Sweden. Fact sheets on Sweden*, nakładem autora, Stockholm.
- Sverne T. (1993), *Children’s rights in Scandinavia in a legal and historical perspective*, „Family and Conciliation Courts Review” nr 31, s. 299–312.
- UNICEF (1994), *The progress of nations*, UNICEF House, New York.
- Von Hofer H. (1995), *Criminal violence and youth in Sweden in a long term perspective*, referat wygłoszony na 10. Workshop of Juvenil Criminology, Siena.
- Ziegert K.A. (1983), *The Swedish prohibition of corporal punishment: A preliminary report*, „Journal of Marriage and the Family” nr 45, s. 917–926.
- Ziegert K.A. (1987), *Children’s rights and supportive function of law: The case of Sweden*, „Journal of Comparative Family Studies” nr 18, s. 157–174.